

Освітня система імператорського Китаю як ключовий здобуток конфуціанства.

УДК 14:37.0+94(5)

Хавроненко В.Д.
доцент, кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії КНУБА,
Київ, Україна

Дослідження присвячено ключовим основам освітньої системи імператорського Китаю, що були сформовані конфуціанцями. Розкрито основні змістовні риси та характерні особливості конфуціанської системи навчання і виховання шляхетної людини (цзюнь-цзи). Прояснено роль цієї системи для історії Китаю. Аргументовано конструктивний вплив принципів відбору в освітньому процесі найбільш гідних для державної служби. Розкрито чесноти, які мають культивуватись в людині для досягнення нею статусу шляхетної людини (цзюнь-цзи).

Ключові слова: конфуціанство, цзюнь-цзи (君子), піднебесся, Небо конфуціанська система освіти, лі (禮), сяо (孝), жень (仁), вень (文).

тел.: +380674258643

e-mail: havronenkovasil@gmail.com

Конфуціанство ми можемо визначати в різний спосіб – це і школа духовної практики і світоглядна система, і етичне вчення, і культ, і цивілізаційний принцип, і політична ідеологія, і складне соціо-культурне явище загалом. [8]. Саме конфуціанство стало основою формування універсальної для традиційного Китаю навчально-освітньої системи, яку традиційно вважають стрижневою основою стабільності та успіхів імператорського Китаю.

Незмінна актуальність пошуку перспектив розвитку і вдосконалення освітньої системи, аргументують нагальність ретельного аналізу її прикладів в минулому та сучасності. Історія китайської освітньої системи привертала і привертає особливу увагу дослідників, як засаднича основа тривалої і неперервної державної традиції цієї країни в цілому [4].

Метою дослідження є з'ясування основних змістовних рис та характерних особливостей конфуціанської системи навчання і виховання шляхетної людини - цзюнь цзи (君子), а також визначення ролі цієї системи в історії Китаю.

Протягом більш ніж двох тисячоліть (138р.до н.е. – 1912р. н.е.) офіційною ідеологією соціального устрою Китаю було, сформоване на основі вчення Конфуція, класичне конфуціанство. Яке, по суті, являло собою ледь не наймасштабніший у світі цивілізаційний проект, що розроблявся і був втілений багатьма поколіннями китайських інтелектуалів. Основи проекту створені Конфуцієм ще в VI ст. д.н.е., коли ним було відредаговано і впорядковано спадщину попередніх поколінь і створено конфуціанський канон «У цзін» який складався з: «Ші цзін» («Книга пісень»), «Шу цзін» («Книга історії»), «І цзін» («Книга змін») [6], «Лі цзін» («Книга ритуалу») «Чунь цю» («Книга періоду «Весен та осеней»). По смерті Конфуція на основі спогадів учні уклали «Лунь юй» («Бесіди та промови») [7], що є першочерговим джерелом власної позиції цього мислителя. Надзвичайно важливою для історії раннього конфуціанства став доробок Мен цзи втілений в творі «Мен цзи» та Сюнь цзи що також залишив по собі основу твору з однойменною назвою.

Більшість дослідників схильні вважати, що, найбільшим здобутком конфуціанців є система підготовки вчених-чиновників і побудови стабільної, досить ефективної бюрократичної держави. Весь цей час соціально-політична еліта Китаю формувалася виключно конфуціанською системою підготовки чиновників. В період «Західна Хань» у 136 році до н.е. конфуціанство набуло статусу офіційної панівної ідеології. Це сталося передовсім завдяки зусиллям Дун Чжуншу (Дун Гуйянь 180-115 або 179-104 до н.е.) який здобув у сучасників почесне ім'я «Конфуцій епохи Хань». Від цього часу, в китайській імперії кожен, хто прагнув обійняти будь-яку посаду в бюрократичній ієрархії, яка фактично була єдиною системою соціальної стратифікації, мусив обов'язково скласти іспит зі знання класичних конфуціанських текстів. Через те, що соціальний статус і майнові права чоловіка в Китаї визначалися його посадою, конфуціанство набуло абсолютного панівного статусу в суспільстві. Водночас, розпочався процес сакралізації постаті Конфуція [6].

Як відомо в теократичній та патерналістській по своїй суті китайській вертикалі влади був відсутній поділ на світські і релігійні інституції.. Верства освічених чиновників виконувала ту ж роль, яку в середньовічній Європі була поділена між дворянством та духовенством. Відповідно, і в системі освіти Китаю також не було поділу на науково-світське та релігійно-духовне знання.

Навички, формування яких вважались пріоритетним завданням освітнього процесу в імператорському Китаї, мали чітку соціально-комунікативну спрямованість. Сфери знань,

які в західному світі іменуються: «фізика», «метафізика», «космологія», «логіка» не є предметом дослідження, і відповідно навчання для конфуціанців. Для них, головними предметами є перш за все: «мораль», «політика», «культові ритуали», «елітарні мистецтва», «еристика». Дослідження та навчання медицини, анатомії та фізіології було маргіналізоване і належало до компетенції даосів, що переважно стояли осторонь від справ державного управління. Усі прикладні здобутки китайської цивілізації у природничій сфері також не належали до числа найважливіших і переважно цікавили виключно вузьких фахівців: селян, будівельників та ремісників. Відносно зневажливе ставлення до «прикладного природознавства», ми можемо пояснити особливостями китайської філософсько-релігійної культури яка не містила креативістської концепції походження світу. Людина, таким чином, не мала підстав вважати себе найвищим створіння, що за Божою Милістю мала б панувати над природою і підкорювати її [1].

В західних культурах усталеним є відношення до природи як до пасивного об'єкта креативної людської діяльності. Природа протиставляється культурі, і природі постає як те, що необхідно підкоряти і перетворювати, а от в східноазійських традиціях панує тлумачення природи зразком для наслідування і копіювання, Це сприяло домінуванню «репродуктивного» а не «креативного» мислення. В космічній тріаді: Небо-Природа-Людина відсутня абсолютно домінуюча складова. Природа – піднебесся, що є органічною цілісністю в якій абсолютно кожна, навіть найдрібніша подія, резонує на рівні всезагальності. Людина і природа постають як рівноправні і взаємозалежні суб'єкти.

І конфуціанство і даосизм епістемологічно орієнтовані в минуле. Саме там вони шукали достеменну мудрість і досконалі зразки життя, і саме це зробило конфуціанську систему освіти, і все китайське суспільство в цілому, схильним до консерватизму та традиціоналізму. З одного боку ці властивості обумовили вражаючу сталість тривання цивілізації імперського Китаю, а з іншого, вони ж спричинили руйнівні процеси в історії цієї країни.

Лише в другій половині XVII століття в навчальних закладах Китаю почали відкривати «класи прикладних знань». Та все ж тематична спрямованість освітнього процесу в Китаї лишалась переважно конфуціанською аж до початку XX століття, тобто до руйнації імперії у 1912 році. Разом з докорінними ідеологічними змінами з'являються паростки запозичення західних стандартів освіти та залучення до загальносвітового прочесу науково-технологічного розвитку. В другій половині XX століття традиційна конфуціанська освітня матриця отримала «друге дихання» в нових умовах.

Повертаючись до питання про характерні особливості конфуціанської системи навчання, слід зосередити увагу на феномені культових ритуалів. Конфуціанці поширюючи

загально значимі нормативи, щодо регламенту та способу проведення ритуалу, прагнуло надати суспільству максимальної системної впорядкованості. На основі стародавньої обрядовості розроблялась і відстоювалась концепція офіційного ритуалу як фундаментальної основи життя суспільства.

Ритуал – лі (禮) - це необхідна для гармонії та ладу Піднебесся в цілому, конкретна дія, яка має символічний характер, соціальну значимість і проводяться з метою магічного впливу на дійсність. Згідно вчення конфуціанців ритуальні дії узгоджено входять в глобальний ритм космічного життя. Невиконання ритуалу занурює в безлад і хаос. Тому кожний китаєць був як об'єктом так і суб'єктом культових по своїй суті етико-ритуальних принципів і норм. Знання і виконання ритуалів поряд зі знанням мови та письма обумовлювали національну самоідентифікацію китайців.

Вивчення і виконання ритуалів – стрижнева основа духовної практики конфуціанства, а освіта, окрім надання знань, мала ще формувати в людині такі чесноти, як: слухняність, стриманість, шанобливість, відповідальність, чемність, виваженість. Знання і виконання всього комплексу офіційних ритуалів було надбанням і привілеями вчених чиновників. Самі ж ритуали, і це важливо розуміти, були засобом формування культу імператора і легітимації всієї вертикалі влади.

На думку більшості дослідників, замість, властивого історії західної філософської думки, ідеалу істини, що має бути аргументована і доведена раціональним шляхом, в китайській філософській культурі переважає ідеал «належного» що водночас визнається найбільш корисним і правильним для людини. Звідси, поширеність думки, що конфуціанську систему освіти слід визначати втіленням своєрідного прагматичного антропоцентризму. Толеруючи традиційні народні культури і перш за все культ Неба та культ предків конфуціанці прагнули возвеличити статус імператора та державних службовців підняти їх соціальну та сакральну значимість. На цій основі сформувались стійкі ієрархічно-теократичні вертикальні відносини які й до сьогодні відстежуються в китайському суспільстві.

Однією з найбільш важливих чеснот людини конфуціанці визнавали синівську шанобливість – сяо (孝), що є основою ставлення не лише до батьків або до людей старших за віком, але і до вищих за соціальною ієрархією чиновників і правителя. «Батьком усіх людей», ясна річ, конфуціанці визнавали імператора, який, як вважалося, отримував мандат на посаду від найвищої інстанції - Неба. Конфуцій та його послідовники розробили та впровадили офіційний державний культ на вершині якого був культ імператора. Місце імператора в світобудові було надзвичайним і незамінним. Він був головним комунікатором між Небом і Піднебессям. Від належного виконання ним ритуалу залежало

життя всього суспільства, а в разі похибки та порушень він міг позбутися свого мандату. Тому випадки, коли імператори або й цілі імператорські династії втрачали владу конфуціанці витлумачували виключно проявом «воли Неба», а не власної сваволі людей. Разом з тим, система освіти пояснювалась конфуціанцями, як механізм об'єктивного відбору здібних і гідних людей на посади в бюрократичному апараті. Успішність складання іспитів витлумачувалась ними, як незалежна від походження і зв'язків, а отже мала стати найкращим критерієм для визначення місця людини в соціальній ієрархії.

Спосіб визначення державного устрою імператорського Китаю є темою дискусій. Чи слід визнавати цю країну феодальною? Чи це приклад «східної деспотії»? Чи існувала в ній розвинена аристократія і стійка соціальна стратифікація в цілому? Усі ці питання, потребують окремого ретельного дослідження [2]. Спадкова передача титулів, посад і земель не були типовим явищем в історії Китаю. Завдяки зусиллям легістів та конфуціанців впродовж століть в китайській державі дедалі потужніше виявляла себе бюрократичною з конкурсним відбором посадовців їх ротацією та можливістю звільнення за службову невідповідність. Це обумовлювало запит на відповідно підготовлених професійних бюрократів – чиновників, а також, і у професійних вчителів для їх підготовки. Слід наголосити, що лише за часів династій Тан (618-907рр.) та Сун (960-1127рр.) соціальні ліфти запрацювали повною мірою. Для цього знадобилась розвинена система шкіл від місцевих громадських до вищих столичних і відповідна конкурсна система сходження учнів.

Попри вагу і значення навчальних закладів та вчителів, центральною в конфуціанській системі освіти завжди лишалась ідея самовдосконалення (самовиховання та самоосвіти). Вважається що неперевершені знання самого Конфуція є наслідком самоосвіти, адже будь які відомості про його вчителів відсутні. На основі цієї ідеї, Конфуцій сформулював мету навчання і виховання. В цілому її можна визначити так: - досягнення стану сильної, морально досконалої, гармонійно розвинутої особистості (цзюнь-цзи), що прагне володіти жень (仁) та вень (文), через вивчення мудрості пращурів.

Вень - один з важливих термінів філософської культури Китаю, який буквально, серед іншого перекладають, як «мова; культура; письмо». Найцікавіше, що в китайській традиції розрізняють небесне вень (зоряне небо), земне вень (обриси гір, малюнок на тілі тварин, сліди птахів на снігу, тощо) та людське вень (ієрогліфічна писемність та інші символічно-знакові системи) [3]. Вень – це основа китайської духовної культури, досягнення якої тлумачиться вищим рівнем людської цивілізованості, якого має прагнути кожен. Якщо вень для людини є здобути «зовні» культурність, то жень це людська внутрішня ціннісна основа без якої не можливо стати цзюнь-цзи. Водночас, жень, як моральний ідеал і мета

життя, досягається, стверджував Конфуцій, через практику самовиховання та самоосвіти. Людина яка володіє жень сподівається на себе завжди рухається вперед, любить навчатися; а ница, нікчемна людина фаталістично сподівається на Небо.

Вагому роль в китайському суспільстві і в конфуціанській системі освіти виконують елітарні мистецтва: музика, живопис, каліграфія, поезія а також ритуали та ритуальні ігри. Місце і роль мистецтва в традиційній китайській культурі принципово інше ніж в західній. У західній культурі мистецтво є фаховою справою відносно невеликої групи людей різного соціального статусу. Мистецька діяльність тут є досить автономною з власними внутрішніми правилами життя та з переважно ринковими відносинами. За своєю суттю вона є втіленням творчої рефлексії суб'єкта вираженою в художній формі.

До числа «мистецтв» які виконували ролі як навчальної дисципліни так і ритуальної гри належали також стрільба з лука та управління колісницею. Моделюючи певну поведінку вони виступали освітніми носіями моральних та соціальних цінностей. В них виховувалися і демонструвались певні морально-вольові якості та здібності керівника. Мужність і цілеспрямованість, стриманість і вміння управляти собою, концентрація уваги і вміння розподіляти увагу між одночасним управлінням кіньми, балансуванням на колісниці та стрільбою з лука. Нездатність до цих «мистецтв» унеможлилювала кар'єру чиновника.

Висновки:

Завдяки визначальній ролі конфуціанців у формуванні китайської освітньої традиції, було створено розвинену систему конкурсного відбору і підготовки найбільш придатних (і фізично і інтелектуально) учнів для роботи на посадах усіх рівнів бюрократичної ієрархії. Конфуціанці впровадили в Китаї дійсний культ освіти і зробили неймовірно поважним статус вченого-конфуціанця. А конфуціанство на більше ніж два тисячоліття отримало чітку етико-політичну спрямованість.

1. Бойченко О.І. Філософська антропологія давнього Китаю. - Київ : Центр гуманітар. освіти, 2003. - 214 с.

2. Киктенко В.А. Историко-философская концепция Джозефа Нидэма: китайская наука и цивилизация (философский анализ теоретических подходов) - К.: НАН Украины. Ин-т востоковедения им. А. Крымского, 2008. – 530 с.

3. Торчинов Е.А. Пути философии востока и запада: познание запредельного. - СПб.: "Азбука-классика", "Петербургское Востоковедение", 2007. – 463 с. – С. 52-56.

4. Хотченко І. А. Вплив конфуціанства на сучасну систему освіти китайської народної республіки //Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2016. - Вип. 47 (100) – С. 44-48.

5. Шуцкий Ю.К. И-ЦЗИН. Китайская классическая «Книга перемен» - М.: Феникс, 1992. – 544 с.
6. Knechtges, David R. Ancient and Early Medieval Chinese Literature: A Reference Guide, Part One. - Leiden: Brill. – 790 pp.
7. The Analects of Confucius, translated by Burton Watson. - New York: Columbia University Press, 2007. - 176 pp.
8. Xinzhong Yao, Hsin-chung Yao An Introduction to Confucianism – Cambridge: University Press, 2000. - 344 pp. – P. 30-46.